

Cvrkal, Ivan (ed.): *Z DEJÍN EURÓPSKÝCH LITERATÚR 20. STOROČIA*. Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 2002. 141 s.

Zborník piatich vedeckých štúdií *Z dejín európskych literatúr 20. storočia* je pokračovaním kolektívnych publikačných výstupov vedeckých pracovníkov Ústavu svetovej literatúry SAV. Priamo nadväzuje na sériu zborníkov vydaných v priebehu deväťdesiatych rokov *Kapitoly z moderny a avantgardy I. – II.* (1992, 1995) a *Kapitoly z moderny, avantgardy a postmoderny III.* (1996), čím vyjadruje pretrvávajúci záujem bádateľov o problematiku modernej literatúry a o jej literárnohistorické, teoretické a metodologické uchopenie. Z koncepcného hľadiska zborník spája literárnohistoriografický prístup s úsilím o systematizáciu a teoretický výklad javov a tendencií, o kontextové zasadenie vybraných národných literatúr do rámca európskej kultúry. Prostredníctvom pohľadov na ruskú, estónsku, lotyšskú, taliansku, rakúsku a litovskú literatúru sa autori pokúšajú o vystihnutie národných (smerových, autorských) špecifik a súčasne univerzálnych črt literatúry 20. storočia.

Štúdia Sone Paštekovéj *Vývinové tendencie modernej ruskej literatúry (1890 – 1932)* má charakter zhrňujúceho informačného prehľadu. Ide o charakteristiku jednotlivých literárnych smerov, skupín a hnutí, aj s výpočtom kľúčových autorov a hlavných diel tzv. strieborného veku ruskej literatúry, obdobia časovo voľne vymedzovaného koncom 19. storočia a prvými desaťročiami 20. storočia (roky 1890 – 1925, s. 14), s doplnkom krátkeho zhrnutia tendencií proletárskej kultúry dvadsiatych a začiatku tridsiatych rokov 20. storočia. Sledované obdobie sa z hľadiska poetiky vnútorne člení na

fázu literárnej moderny (s dominanciou symbolizmu) a fázu avantgardy (dominancia futurizmu). Východiskový dôraz položila S. Pašteková na všeobecné konštatovania o potrebe novej, „odideologizovanej“ interpretácie ruskej literatúry od najstarších čias podnes“ (s. 14), o nutnosti zmeny celkového pohľadu, o nevyhnutnosti „novej koncepcie literárnej histórie, novej, minulosťou nezaťaženej periodizácie, hierarchie a proporcionality literárneho materiálu“ (s. 14). S tým súvisí aj prítomná, avšak dnes už mierne nadbytočná poznámka, že dané obdobie „nebolo (a ani nemohlo byť) rusistikou východoeurópskych krajín v minulosti objektívne interpretované“ (s. 14). Nová metodológia, bez ideologickej záťaže, potom môže podľa autorky viesť k posunom vo vnímaní a hodnotení tak jednotlivých autorov a diel (ako napr. presun M. Gorkého k neorealizmu, s. 18), ako aj dominantných smerov. Hoci S. Pašteková na jednom mieste upozorňuje na koexistenciu množstva smerov a tendencií v danom období, v podstate sa – najmä pri charakteristike tzv. strieborného veku – pridržiava aspektu „dynamického striedania“, a teda tradičného, evolučne chápaného chronologického radenia (jeden smer za druhým, s fázou zrodu, rozkvetu a rozkladu; prvá, druhá vlna; starší, mladší predstavitelia smeru). Tým však nepopiera paralelnosť tendencií, len bližšie ukazuje spôsob ich stretu. Zreteľné je to napr. pri fáze prechodu od modernistických smerov k smerom avantgardným, keď sa voči k moderne priradovanému symbolizmu vymedzujú avantgardné tendencie ako akméizmus alebo futurizmus. Moderné a avantgardné smery v danom čase jestvujú popri sebe, takže hoci aj k definitívnemu rozpadu symbolizmu dochádza podľa autorky (s. 18) po roku 1918,

už v roku 1912 môže vzniknúť „po symbolizme bezprostredne nasledujúci literárny smer akméizmus“ (s. 19). Futurizmus je v tomto kontexte charakterizovaný ako „dominantný smer avantgardného obdobia ruskej literatúry prvého a začiatku druhého desaťročia 20. storočia“ (s. 20), tu však došlo pravdepodobne k nepresnej formulácii, pretože érou futurizmu boli najmä desiate a dvadsiate roky, čo ho vlastne aj logicky priraduje k smerom už porevolučného obdobia. Do danej kategórie (smery porevolučného obdobia) patrí aj imažinizmus, rozvíjajúci sa v rokoch 1919 – 1927, takže vyjadrenie, že „zmenené historické podmienky po revolúcii 1917 (...) mali (...) za následok postupný rozpad a zánik ruského imažinizmu“ (s. 23) by sa dalo doplniť o poznámku, že imažinizmus v zmene-ných podmienkach aj vznikol.

Veľmi dobre a prehľadne spracovaný exkurz do literárnej histórie príslušných národných literatúr predstavuje štúdia o problematike lotyšskej a estónskej moderny od Jany Tesaňovej *Vývinové tendencie lotyšskej a estónskej literatúry na začiatku 20. storočia*. Štúdia má dve časti: *Lotyšská dekadencia a Skupina Mladé Estónsko – Noor Esti*. Do slovenského kontextu prináša celý rad nových informácií, ktoré začleňujú obe literatúry do aktuálnych dobových umeleckých a literárnych pohybov, a tým podnetne dopĺňajú obraz európskeho kultúrneho diania na začiatku 20. storočia. Príklady dvoch „malých“ národných literatúr pritom vykazujú celý rad podobností so slovenskou situáciou, čo umožňuje porovnávať a viesť paralely, no zároveň v širšom kontexte smerovať k typologicky zovšeobecňujúcim úvahám. J. Tesaňová sa sústredila na problematiku literárnej moderny z prelomu 19. a 20. storočia, pričom pojem moderny chápe tak zastrešujúco ako aj vrstevnato. Kým v prípade lotyšskej literatúry sú zastupujúcimi termínmi moderny secesia a najmä dekadencia, pri estónskej literatúre je kľúčovým označením samotná moderna. V tomto zmysle sú lotyšskí dekadenti náprotivkom estónskych modernistov; obe skupiny teda

reprezentujú rovnaký literárnohistorický jav v okolnostiach inej národnej kultúry. S tým súvisí otázka, či lotyšská moderna bola naozaj taká dekadentná, navyše keď ide o dekadenciu, ktorá sa ďalej (pre modernu tradične) člení na líniu symbolistickú, novoromantickú a impresionistickú, alebo či ide o jednoduché synonymné chápanie pojmov dekadentné a moderné (možno ovplyvnené lotyšskou literárnohistorickou interpretáciou daného obdobia – s. 29, poznámka 3). Programové vyhlásenia, manifesty i umelecké diela autorov lotyšskej dekadencie a predstaviteľov skupiny Mladé Estónsko kladie autorka do európskeho kultúrneho kontextu (takýmto zaradením do známejších súvislostí uľahčuje čitateľovi orientáciu a umožňuje mu vytvoriť si predstavu o charaktere inak neznámych diel), upozorňuje na príbuznosti, paralely, inšpiračné zdroje a východiská (ktoré sa ukazujú ako „tradičné“ pre celú stredoeurópsku modernu, o čom svedčia výpočty na s. 34 či 42), uvádza snahu autorov o europeizáciu literatúry, no súčasne akcentuje národný rozmer oboch literárnohistorických javov a ich národno-emancipačnú, resp. národno-záchovnú funkciu. Preferencia individualizmu (za súbežnej skupinovej prezentácie), subjektivismus, estetický prístup k literatúre (aspekty platné pre obe literatúry – s. 29, s. 41), emocionalita a i. sú všeobecnými znakmi modernistickej literatúry. Do istej miery preto prekvapí označenie mladoestóncov za autorov „racionálne založených“ (s. 45), aj keď sa to týka odlišenia od básnika teozofickej, panteistickej a mysticko-náboženskej orientácie (E. Enno, s. 45). Štúdia je vítaným príspevkom o podobách moderny v jednotlivých národných literatúrach a v tomto zmysle treba oceniť najmä informačnú nasýtenosť, novosť a kvalitné vypracovaný poznámkový aparát.

Oproti dvom predchádzajúcim štúdiám zborníka je časový záber textu Pavla Koprdu *Vývojové línie talianskej literatúry v 20. storočí* oveľa širší. Sám autor svoj príspevok ozna-

čuje ako „náčrt talianskej literatúry 20. storočia ... s cieľom priblížiť niektoré vnútroliterárne vývojové zákonitosti“ (s. 54). Odlišuje sa aj teoretická šírka a metodologické poňatie textu. P. Koprda sa výberovo zamerá na také javy, resp. kategórie, „ktoré rozbiehali literárny proces“, pričom dané javy/kategórie sú pre neho totožné so „zmenami, ktoré (v literárnom procese) spôsobovali“ (s. 54). Hoci hneď v úvode načrtáva historické periodizácie sledovaného obdobia, tieto vzápätí – s ohľadom na vlastné preferencie (vnútroliterárne zákonitosti) – odsúva do úzadia, keď ich chápe iba ako prvky základnej orientácie. Hlavnými oporami jeho uvažovania sú pojmy literárneho života / literárnej situácie / literárneho diela, jeho, resp. ich otvorenosti alebo uzavretosti. S tým sa následne spája aj otázka nacionality talianskej literatúry a úsilie o jej europeizáciu (v neskorších obdobiach jej eurocentrizmus a viackulturnosť), ale tiež problematika komunikácie, slobody výrazu, slobody diskusie a pod. Dôležitým prvkom je aj miera konkrétnosti. Kým pre začiatok 20. storočia sú kľúčovými literárno-smerovými pojmami dekadentizmus, symbolizmus, avantgarda, od tridsiatych rokov, ktoré považuje P. Koprda za začiatok dnešnej, súčasnej talianskej literatúry (s. 68), nastupuje neorealizmus, neskôr sociálny realizmus, neoavantgarda. Postupne nastupuje „obdobie literatúry ako trhovej hodnoty“ (s. 81), do popredia sa dostáva dekonštrukcia, mnohosť a viacúrovňovosť štýlov a žánrov, ich miešanie, karnevalizácia literatúry. Dochádza k zmenám chápania textu, vzťahu text – čitateľ, otvorenosti komunikatívnej situácie.

Štúdiá germanistu I. Cvrkala *Vývin, východiská a kontexty rakúskej literárnej moderny* je pokračovaním autorovho dlhodobého a sústredeného záujmu o oblasť rakúskej literárnej moderny, čoho dôkazom sú aj autociťácie a odkazy na vlastné vedecké zistenia v poznámkovom aparáte štúdie. I. Cvrkal sa zamerá na obdobie prvej tretiny 20. storočia, do čoho spadá nielen literatúra prelomu storočí

(tradičná umelecká moderna), ale aj literatúra medzivojnového obdobia, autorom označovaná ako ďalšia fáza rakúskej moderny (ukončená nástupom fašizmu). Modernu prelomu storočí v rakúskom prostredí reprezentuje skupina Mladá Viedeň, ktorá sa sformovala v deväťdesiatych rokoch 19. storočia ako opozícia voči naturalizmu a pozitívizmu, s poetickou základňou v impresionizme, neskôr s aplikovaním prvkov psychoanalýzy. Pre rakúsku modernistickú literatúru je príznačné sústredenie sa na veľkomento, individuálne prežívanie, kríza subjektu, kríza jazyka. Rozširujúce ambície má štúdiá v prípade registrácie tvorby R. M. Rilkeho, ktorá sa vyvíjala „paralelne, ale nie v priamej súvislosti s viedenskými modernistickými autormi“ (s. 106). Podobne je to aj v súvislosti s dielom F. Kafku, kde I. Cvrkal upozorňuje na pretrvávajúci problém jeho zaraďovania do kontextu niektorej konkrétnej národnej literatúry. Autor zároveň spochybňuje Kafkovo začleňovanie do expresionistického, resp. do surrealistického umenia (s. 107), a vníma ho ako samostatný fenomén, ako „kvallitatívne nové umenie“ (s. 107). Desiate roky 20. storočia charakterizuje v rakúskej literatúre tvorba expresionizmu a pokračujúce úsilie o rozklad realistickej románovej formy. Prejavilo sa to aj v (povojnovom) hľadaní nového spôsobu vyjadrenia skúsenosti rozpadu, zániku a spoločenského chaosu (tvorba ako reakcia na hrôzu a neľudskosť I. svetovej vojny a rozpad rakúsko-uhorskej monarchie – K. Kraus, R. Musil). Práve nový typ románu, založený na polyhistorickosti a esejizme (H. Broch, R. Musil, E. Canetti), považuje I. Cvrkal za „zásadný prínos pre vývin rakúskej moderny“ (s. 114). Nadväznosť na tradíciu pôvodnej moderny a ďalšie rozvíjanie východiskových prvkov štúdiá ilustruje aj na skutočnosti, že niektorí autori z okruhu Mladej Viedne (Schnitzler, Hofmannstahl) pokračovali v literárnej tvorbe aj po roku 1918, čím došlo k prirodzenému prepojeniu moderny z prelomu storočí s medzivojnovou modernou.

Podobne ako v prípade štúdie o lotyšskej a estónskej literatúre, aj pri príspevku o litovskej literatúre od Márie Kusej *K niektorým problémom výkladu litovskej literatúry 20. storočia* zaujmú v prvom rade informačná novosť a faktografická nasýtenosť. Ocenenie si však zaslúži tiež východiskový problematizujúci pohľad a rovnako aj metodologický presah k otázkam literárnej periodizácie. M. Kusá uvádza do slovenského kontextu nové poznatky a tieto aj adekvátne stavu slovenského poznania o danej problematike historicky, kultúrno-politicky a literárno-historicky ukotvuje. Sústredene sleduje vývinové peripetie litovskej literatúry v časovom rámci 20. storočia, s akcentom na ruptúry a prelomy, ich vplyv na formovanie národnej literatúry (a širšie národnej kultúry), jej reakcie na vonkajšie politické a kultúrne obmedzenia (pronemecká orientácia; politika Ruska, neskôr ZSSR; rusifikácia), resp. zužitkovanie cudzích vplyvov a inšpirácií. Pozornosť venuje prvkom, ktoré boli počiňované ako cudzie, no stali sa súčasťou domáceho kontextu, ako napr. poetika socialistického realizmu, ktorý sa v litovskej literatúre objavuje vo fáze sovietskeho obdobia (štyridsiate roky 20. storočia) a chápe sa ako „oktrojovaný «nový typ» spoločensko-estetického myslenia“ (s. 124). Štúdiá tiež ukazujú, ako vplyvom mimoliterárnych okolností (historicko-spoločenské udalosti) bola narušená kontinuita literárneho vývinu, alebo ako požiadavka internacionalizmu viedla k obrannej uzavretosti sa a k hľadaniu vlastných tvorivých základov. Príspevok uzatvára problematika periodizácie litovskej literatúry 20. storočia vo forme prierezu jednotlivými koncepciami, svedčiaca o teoretickej otvorenosti danej otázky.

V súhrnnom pohľade na zborník treba oceniť vedeckú erudíciu jednotlivých autorov, no zároveň čitateľný štýl štúdií, vďaka čomu môže publikácia spĺňať aj funkciu doplnkovej vysokoškolskej učebnice.

Dana Kršáková

Brock, Peter: *SLOVENSKÉ NÁRODNÉ OBRODENIE 1787 – 1847*. Bratislava : Kalligram, 2002, 192 s. Preložila Dagmar Kročánová-Roberts.

Vďaka vydavateľskej iniciatíve Kalligramu sa koncom minulého roka objavil na Slovensku preklad v anglosaskom svete ojedinelej monografickej štúdie o slovenskom národnom obrodení.

Peter Brock, kanadský historik, emeritný profesor na univerzite v Toronte, sa v nej pokúsil o výklad vzniku modernej slovenskej identity. Už na pozadí pramenného materiálu (viac ako 300 prameňov, z ktorých takmer polovicu predstavuje dobová pôvodná a časopisecká spisba) a bohatého poznámkového aparátu možno tušiť autorovu dôslednosť, prejavujúcu sa najmä snahou o poskytnutie vlastného pohľadu na túto problematiku. Dôverná znalosť dobových pomerov spolu so schopnosťou sústrediť sa na podstatu problému pozitívne určili kvality Brockovej práce.

Predmet predkladanej štúdie tvorí vývin modernej slovenskej nacionálnej idey. *Nacionalizmus*, resp. od neho odvodený prívlastok *nacionálny*, je, ako na to upozorňuje prekladateľka, vnímaný ako výraz neutrálny, v podstate synonymný pojmu *národné hnutie*. V minimálnej miere operuje autor pojmom *národné povedomie*, ktorý sa niekedy nesprávne zrovnoprávňuje s predošlými. Termín *nacionalizmus* tak predstavuje strešný pojem, ktorý je bližšie špecifikovaný v súvislosti s činnosťou jednotlivých národovcov, konkrétne „obsah“ mu dodávajú živé koncepcie.

Brockov pokus „*načrtnúť cestu, ktorá viedla Slovákov k prvému verejnemu predloženiu požiadaviek politického charakteru na jar 1848*“ (s. 14) sa skonkrétnil rekonštrukciou procesu „*slovenského kultúrneho obrodenia*“ (s. 14), časovo vymedzeného obdobím rokov 1787 – 1847. Výklad tohto procesu s prihliadnutím na národnobuditeľské a kultúrno-politické dianie v strednej Európe na prelome